

4. Райс Е. Володимир Свідзінський / Емануїл Райс // Медобір / Володимир Свідзінський. — [Б. м.], 1975. — С. 151—164.

5. Соловей Е. Володимир Свідзінський: проблеми майбутньої наукової біографії: відкрита лекція / Елеонора Соловей. — Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. — 48 с.

6. Сподарець М. П. Семантика міського простору в ліриці В. Свідзінського / М. П. Сподарець // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. — 2006. — Вип. 13. — С. 152—160.

УДК 94(477.82) «1918»

Дем'янюк О. Й.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У 1918 Р.

У статті аналізуються причини, умови й обставини формування перших українських національних військових підрозділів – 1-ї та 2-ї Українських стрілецьких дивізій, Першої стрілецько-козацької дивізії на теренах західноволинських повітів у 1918 році.

Ключові слова: Українська революція, Гетьманат, Збройні сили, стрілецька дивізія, Волинська губернія.

В статтє анализируются причины, условия и обстоятельства формирования украинских национальных военных подразделений – 1-й, 2-й Украинских стрелковых дивизий, Первой стрелково-казацкой дивизии на территории западноволыньских уездов в 1918 году.

Ключевые слова: Украинская революция, Гетманат, Вооруженные силы, стрелковая дивизия, Волынская губерния.

The reasons, conditions and circumstances of the forming of the first Ukrainian national military subdivisions in the 1918 are analyzed in the article. Namely, the 1-st and 2-nd Ukrainian archer's divisions, the First archers-cossack's division at the territory of West Ukraine are described there.

Key words: Ukrainian revolution, Hetmanat, Armed Forces, archer's division, the Volyn region.

Проблема становлення національних Збройних сил вкотре актуалізувалася, але тепер через події на Сході України. Натомість аналіз військово-політичних аспектів розвитку української державності у ХХ ст. переконує, що впродовж століття неодноразово порушувалося питання про формування власних Збройних сил, побудованих на засадах професіоналізму, патріотизму, жертвовності.

Були спроби організувати українські національні військові формування під час Першої світової війни, Української революції 1917–1921 рр., у Карпатській Україні, в період Другої світової війни. Не стояв осторонь цих процесів волинський регіон, населення якого значно радикалізувалося в ході Першої світової війни.

Спробуємо, в межах статті, визначити основні складові формування військових підрозділів на території західних повітів Волинської губернії у 1918 р., позаяк у такому ракурсі проблема організації національних збройних підрозділів жодного разу не

розглядалася. Предметом аналізу стане створення 1-ї та 2-ї Українських стрілецьких дивізій, Першої стрілецько-козацької дивізії.

Проблеми військово-політичних подій 1918 р., окремих аспектів будівництва національних Збройних сил вивчали вчені кількох поколінь. Упродовж останнього десятиліття формування українських військових частин в добу УНР і Гетьманату досліджували: В. Савченко [13; 14], М. Ковальчук [7], Я. Тинченко [15; 16], В. Дмитрук [4], інші науковці.

Необхідність у створенні власних військових частин стала очевидною, ще під час Першої світової війни, коли було українізовано кілька військових підрозділів російської армії, зокрема, XXXIV армійський корпус генерала П. Скоропадського.

Відтак, 15 грудня 1917 р. у «Віснику Союзу Визволення України» було опубліковано відозву–звернення української громади офіцерського табору Ганновер-Мюнден (Німеччина) «До всіх військовополонених офіцерів у Німеччині» за підписами генерал-поручника В. Зелінського, підполковників Пухтаєвича і Коваленка, в якій зокрема містився заклик до «всебічної підтримки Української Центральної Ради і включення всього свідомого офіцера до національно-культурної праці» [11, с. 138].

Після низки переговорів з німецькою військовою адміністрацією 8 лютого 1918 р. організаційний комітет на чолі з генерал-поручником В. Зелінським розпочав формування штабу 1-ї Української стрілецької дивізії в таборі Ганновер-Мюнден (Німеччина) [2]. Впродовж двох тижнів були сформовані кадри двох піхотних полків (до 6 тис. вояків) та штаб з'єднання, який очолив полковник С. Янкін. Перший і третій полки формувалися у таборі в Раштаті, другий – в Зальцведелі, четвертий – у Веслярі [6, с. 23].

Забезпечення дивізії стройовим одягом, зброєю та іншими матеріальними засобами було обговорене генерал-поручником В. Зелінським з військовим міністром Німеччини генералом фон Штейном і начальником генерального штабу. Матеріальне забезпечення формації взяло на себе німецьке військове міністерство [6, с. 20].

Вже 17 лютого до Ковеля виїхали перші ешелони з добровольцями (по 800 чол. із кожного з трьох таборів): з табору у м. Зальцведель під командою капітана К. Блохіна, Раштата – полковника А. Малохаткіна, Весляра – підполковника М. Чехівського.

Генерал-поручник В. Зелінський після зустрічі з німецьким військовим міністром 18 лютого спочатку відбув до Бреста, де зустрівся з головнокомандувачем німецького східного фронту генералом Гофманом, а вже звідти 21 лютого до Ковеля.

Відтак, 2 березня на Волинь вирушили чергові ешелони з українськими вояками: з Зальцведеля – 1,5 тис. козаків під командуванням капітана Б. Магеровського, із Раштата – 1,2 тис. вояків січового куреня ім. гетьмана Івана Виговського, з Вецяра – 1200 козаків.

На Ковельщині продовжилося формування першого підрозділу. Спочатку, за задумом генерал-поручника В. Зелінського, планувалося створити дивізію з шести піхотних куренів і трьох гарматних батарей (по чотири гармати в кожній). Однак вже в Ковелі плани змінились, було вирішено сформувати чотири піші полки (по 1200 вояків) і гарматний полк, підрозділи забезпечення.

Тут до дивізії приєднався окремий загін «січових стрільців» під командуванням поручника М. Шаповала, створений як підрозділ Запорізького полку ім. Т. Шевченка. З січня 1917 р. цей підрозділ виконував розвідувальні та пропагандистські функції в інтересах німецької армії (підпорядковувався командуванню «Ober-Ost») на території Західної Волині, а потім ніс охоронну службу на Підляшші в районі м. Бяла [8, с. 389].

На середину березня 1-ша Синьожупана дивізія складалася з чотирьох піхотних і гарматного полків, загальною чисельністю 6000 козаків й 300 старшин. Командиром дивізії став генерал-поручник В. Зелінський, командирами полків призначено: 1-го ім. Т. Шевченка – поручник М. Шаповал, 2-го ім. Максима Залізняка – сотник К. Блохін, 3-го ім. Івана Богуна – полковник А. Малохаткін, 4-го ім. Петра Дорошенка – підполковник М. Чехівський, 1-го гарматного – підполковник Г. Чижевський [6, с. 22].

Для допомоги командуванню в роботі серед особового складу дивізії Центральною Радою сюди був скерований К. Місевич. Його вміннями і стараннями серед дивізійників була викрита і нейтралізована підпільна більшовицька організація. Німці тихцем заарештували 21 «співчуваючого» більшовиків і відправили назад до таборів військовополонених [6, с. 38]. Окрім того, розташування дивізії в Голобах відвідали прем'єр-міністр УНР В. Голубович і Міністр іноземних справ УНР М. Любинський.

3 березня командування «Синьої дивізії» дізналося про вхід українських і німецьких частин до Києва. Цього ж дня генерал-поручником В. Зелінським був підписаний наказ про виступ дивізії і віддані попередні розпорядження про підготовку до формування 2-ї «Синьої» дивізії.

Від 8 березня в Голобах розпочалося формування 2-ї Української стрілецької дивізії. Для цього виділено кадри 1-ї дивізії. Так, начальником 2-ї дивізії призначено колишнього заступника начальника 1-ї «Синьої» дивізії підполковника В. Пухтаєвича, начальником штабу дивізії став капітан Д. Вітренко [17, арк. 74; 18, арк. 15].

До складу 2-ї Української стрілецької дивізії входили чотири піші полки (командири – поручник Б. Магеровський, капітан Левенсон, підполковники В. Пухтаєвич і Дівніч), власної артилерії у дивізії не було.

Для взаємодії з німецьким командуванням і вирішення питань продовольчого й технічного забезпечення до 1-ї дивізії був прикомандирований гауптман генштабу граф Альвенслебен, до 2-ї – гауптман генштабу Цімерман. Процесом формування дивізії особисто цікавився генерал Гофман [9, с. 62].

У другій половині березня 1918 р. 1-ша Синьожупанна дивізія була переведена до Києва, де розташувалася в приміщеннях, що належали Києво-Печерській лаврі (4-й полк), митрополичих палатах (3-й полк), Луцьких казармах (2-й полк), будинку Комерційного училища (1-й полк). Штаб дивізії був розміщений в будинку князя Урусова [6, с. 42,43].

На початку квітня 1-шу Українську стрілецьку дивізію з ініціативи керівництва Військового міністерства УНР «розкидали» по території держави: 3-й полк скерований на Чернігівщину, 2-й полк – на Катеринославщину. У планах Військового міністра була передислокація 2-ї Синьої дивізії з Ковеля до Одеси [6, с. 57]. Планувалося заміщення В. Зелінського з посади начальника дивізії під прикриттям залучення останнього до роботи зі створення Генерального штабу.

25 квітня до 1-ї «Синьої» дивізії надійшов наказ за підписами військового міністра УНР О. Жуківського та начальника канцелярії полковника В. Ковалевського, що «на підставі згоди між Урядом Української Народної Республіки й Германським Вищим Командуванням І Українська дивізія має бути розформована...

Старшини і козаки мають бути... направлені на місця постійного мешкання до повітових начальників... Всі полки дивізії можуть бути розпущені з пунктів їх теперішнього розташування без їх канцелярії у Києві...» [6, с. 70].

До процесу розформування долучилися й німці – у ніч проти 27 квітня 1918 р. під їх наглядом 1-ша Українська стрілецька дивізія була роззброєна, аби вона не змогла завадити перевороту генерала П. Скоропадського. Всіх вояків дивізії було розпущено по-домівках. Схожа участь спіткала 2-гу дивізію Синьожупанників, яка залишалася на Ковельщині. Щоправда, для роззброєння цієї дивізії німцям довелося застосовувати силу.

Однак і після цього старшини і козаки Синьожупанної дивізії продовжували своє служіння Україні: генерал-поручник В. Зелінський був командувачем артилерії VI корпусу, командиром VIII корпусу Дієвої армії УНР, полковник Г. Чижевський – міністром внутрішніх справ, сотник Миронович – секретарем Директорії, полковник М. Чехівський – комендантом Києва, М. Шаповал – начальником дивізії. З синьожупанників, які залишилися в Києві, був сформований 1-й Синій полк під командуванням генерала В. Пашенка, а згодом полковника О. Вишнівського [15, с. 78].

Утім, на початку свого правління гетьману П. Скоропадському не залишалось нічого іншого як терпіти втручання німецької військової адміністрації у внутрішні справи Гетьманату і поступово шукати компромісні рішення нагальних проблем. Принагідно зауважимо, що на початок гетьманського перевороту на землях України перебувало 28 дивізій та 2 кавалерійські бригади німецької й австро-угорської армії [13, с. 265].

У добу Гетьманату П. Скоропадського на території Волинської губернії було завершено формування і вишкіл дивізії, укомплектованої з військовополонених російського війська, які перебували в основному у таборах для військовополонених на території Австрії. Зазначимо, що СВУ спочатку домігся від австрійської й німецької влади дозволу на концентрацію військовополонених-українців російської армії у кількох таборах Австро-Угорщини і Німеччини (Фрайштадт в Австрії, Дуна-Сердатель в Угорщині, Раштат, Зальцведель, Весляр в Німеччині), а згодом на формування військових частин із полонених українців, яких налічувалося там майже 500 тис. осіб.

Саме цю формацію пропонували гетьману прийняти австро-угорські воєначальники. 15 лютого 1918 р. з табору в Йозефштадті до

Володимира-Волинського відбула перша група чисельністю 30 осіб на чолі з підполковником І. Перликом. У дорозі були часті затримки, тож майбутні українські старшини непокоїлися, чому їх ешелон так повільно рухається, а в Кракові від австрійського старшини-галичанина дізналися, що їх рух гальмують поляки, які працюють на залізниці [1, с. 18].

З прибуттям військової розташувалися у колишніх казармах 11-го Донського козачого генерала від кавалерії графа Денисова полку, що дислокувався у Володимирі-Волинському до початку Першої світової війни. Для формування українського підрозділу також були залучені військовополонені російської армії, які перебували у господарчих командах на окупованих німецькими й австрійськими військами землях Західної Волині та Холмщини [10, с. 115]. З полонених-українців та частково з місцевих жителів у Володимирі був сформований курінь, командування яким і прийняв підполковник І. Перлик.

25 лютого 1918 р. з офіцерського табору у Йозефштадті до Фрайштадта прибули 5 старшин на чолі з капітаном П. Ганжою. 28 лютого курінь «Оборони рідного краю» чисельністю 905 осіб під командуванням П. Ганжі вирушив до Володимира-Волинського. 6 березня українські вояки прибули до місця дислокації й урочистим маршем пройшли містом до казарм.

Наприкінці березня від капітана Кватерника українці довідалися, що буде формуватися ціла дивізія і її командиром призначений підполковник І. Перлик, начальником штабу – сотник М. Пилипенко, ад'ютантами штабу (значковими) – підпоручник М. Бутович та прапорщик Горбик. Оскільки дивізія формувалася на кшталт тодішньої австро-угорської армії, то її вишкіл здійснювали австрійські інструктори, переважно українці за національністю. Серед них сотники УСС І. Коссак, М. Луцький, Стельмах, Слюсарчук, поручник М. Хроновят, чотарі Ковалів, Дубик, хорунжі Гаврилко, Гринишин, військовий лікар Воронич та інші.

У березні 1918 р. до Володимира-Волинського із Фрайштадта прибув 3-й курінь на чолі з сотником Яковлевим. 17 квітня з австрійських таборів прибув ешелон з 400 козаками. А вже 23 квітня був сформований 1-й полк із трьох куренів, командиром якого призначено сотника П. Ганжу. На той час чисельність особового складу полку склала понад 4 тис. стрільців [4, с. 23]. Продовжувався відбір вояків для дивізії з числа військовополонених, при цьому до

старшинського складу відбиралися кадрові офіцери. Прояви політиканства жорстоко каралися, а звинувачені в ньому відправлялися назад до таборів.

Картина прибуття на Волинь особового складу першого національного військового формування у травні–червні 1918 р. склалася наступна: 2 травня – 300 козаків, 10, 14, 18, 20, 21 травня – по 300 козаків, 1 червня – 10 старшин, 300 козаків, 3, 15, 21 червня – по 300 козаків. Станом на 21 червня до Володимира виїхали 126 старшин і 4800 козаків [5, с. 73].

Утім, вже 12 травня завершилося формування Першої стрілецько-козацької дивізії в складі чотирьох піших полків, гарматного (артилерійського) полку, інженерної сотні та кінного дивізіону. Піший полк мав три курені по чотири сотні й кулеметну сотню. Крім того були сформовані: обоз, шпиталь, хлібопекарня і допоміжні майстерні. За штатом дивізії належало мати 140 старшин і 6 тис. козаків, максимальна чисельність дивізії планувалася у кількості 600 старшин і 15 тис. козаків [5, с. 74].

Командиром дивізії було призначено підполковника І. Перлика, начальником штабу став сотник М. Пилипенко. Командирами піших полків призначено: 1-го – сотника П. Ганжу, 2-го – підполковника Ю. Тимошенко, 3-го – сотника Яковлева (згодом – підполковника В. Олександровича), 4-го – сотника Ткаченко [1, с. 64].

Від самого початку перебування на території Володимирського повіту дивізії між нею і місцевим населенням склалися гарні відносини. Цьому сприяли, насамперед, січові стрільці, які тут від 1916 р. проводили культурно-просвітницьку роботу й зуміли зацікавити значну частину містян у необхідності побудови власної державності, а відтак і війська.

Для завершення реорганізаційної роботи, формуванню структури дивізії та визначення рівня лояльності до української влади міністром військових справ Гетьманату О. Рогозою було призначено командиром і скеровано до Володимир-Волинського генерала В. Сокиру-Яхонтова. Начальником штабу став полковник Ф. Пещанський, командиром 1-го полку – полковник Гаятовський, 2-го – підполковник Перлик, 3-го – полковник Троянів, 4-го – полковник Гудима [12, с. 83]. Командиром гарматного дивізіону став сотник Таранушенко, технічної сотні – поручник Малевич. Отримала дивізія і свого духовного наставника. Ним став волинянин отець Іван Теодорович.

25 серпня 1918 р. відбувся огляд дивізії командармом генералом В. Сокирою-Яхонтовим, австро-угорським комендантом Гойгінгером. Гостей вітала почесна сотня під проводом сотника Любеча, отаман Пенківський з української дружиною, капітан генерального штабу Кватерник, сотник УСС Коссак.

У серпні 1918 р. дивізію переведено до Києва. 1 вересня 1918 р. дивізія була показана Гетьману, який здійснив її огляд у присутності головнокомандувача німецькими військами в Україні фон Кірбаха, начальника штабу німецьких військ генерала Гренера, німецького посла барона фон Мума, австрійського посла графа Форгача, військового міністра генерального бунчужного О. Рогози, товаришів військового міністра та міністра закордонних справ Лігнау та Палтова. На раді у гетьмана було вирішено у найближчий час передислокувати її на Чернігівщину в район українсько-російського кордону.

Тоді ж Сірожупанна дивізія розпочала свій бойовий шлях воюючи проти більшовицької армії в районі Конотопа і Стародуба. На той час командування дивізії і полків знову зазнало змін: обов'язки начальника дивізії виконував полковник Пещанський, начальника штабу – сотник Пилипенко, полкам командували сотник Гейко, підполковники Тимошенко, Александрович, полковник Гудима [12, с. 84].

Отже, упродовж 1918 р. на території західних повітів Волинської губернії було сформовано три національні військові підрозділи – 1-ша та 2-га Українські стрілецькі дивізії, Перша стрілецько-козацька дивізія. Однак тодішнє політичне керівництво держави (УНР, а пізніше – Гетьманату) не змогло зрозуміти важливості існування й патріотичного значення цих формацій для захисту українського суверенітету.

Література

1. Бутович М. Формування Сірої дивізії у Володимирі-Волинському / Микола Бутович // За Державність. – Торонто : Укр. в.-іст. ін-т. – 36. 11. – С.18–41.
2. Вишнівський О. Від «Боже царя храни до «Ще не вмерла Україна» / О. Вишнівський // Український щоденник «Свобода». – 1958. – 30 січня.
3. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках : монографія / О. Й. Дем'янюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 320 с.
4. Дмитрук В.Г. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії) : Монографія / В.Г. Дмитрук. – Луцьк : Вид-во «ВОД», 2004. – 286 с.
5. Дубрівний П. Сірожупанники (Перша Українська стрілецько-козацька дивізія) / П. Дубрівний // За Державність. – Торонто : Укр. в.-іст. ін-т., 1964. – С. 38–78.
6. Зелінський В. Синьожупанники / Віктор Зелінський. – Берлін : Б.в., 1938. – 76 с.

7. Ковальчук М. Перша світова війна і Українська Держава гетьмана П. Скоропадського 1918 р. / М. Ковальчук // Київська старовина. – 2008. – №2. – С. 30-61.
8. Крип'якевич І. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ століття) / І. Крип'якевич, Б. Гнатювич, З. Стефанів та ін.; упоряд. Б.З. Якимович. – 4-те вид. змін. і доп. – Львів : Світ, 1992. – 712 с.
9. Омельченко Т. Мої спогади про «Синіх» / Т. Омельченко // За Державність. – Львів. – Зб. 7. – С. 57–68.
10. П'ясецький В.Е. Перша козацько-стрілецька «сіра» дивізія збройних сил УНР (1918–1919 рр.) / В.Е. П'ясецький // Минуле і сучасне Волині: Проблеми джерелознавства. Тези доп. та повідомл. VII Волинської іст.-краєзн. конф. – Луцьк : Б.в., 1994. – С. 115–117.
11. Патер І.Г. Українські військові формування на Волині у 1918-1919 рр. / І.Г. Патер // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 1 : Історичні науки. – С. 137–143.
12. Прохода В. Записки до історії Сірих, або Сірожупанників / В. Прохода; 2-ге вид. // За Державність. – Каліш, 1935. – Зб. 1. – С. 75–128.
13. Савченко В.А. Дванадцять воїн за Україну / В.А. Савченко. – Х. : Фолио, 2005. – 415 с.
14. Савченко В.А. Павло Скоропадський – останній гетьман України / В.А. Савченко. – Х. : Фолио, 2008. – 380 с.
15. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) : наук. вид. / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.
16. Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії): наук. вид. / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 480 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО), ф. 4060, оп. 1, спр. 16.
18. ЦДАВО, ф. 4585, оп. 1, спр. 21.

Романько В.І.

КРАЄЗНАВЦІ ДОНЕЧЧИНИ ПИШУТЬ ІСТОРІЮ МІСТ І СІЛ РІДНОГО КРАЮ: СПРОБА АНАЛІЗУ

Видання у 26-ти томах «Історія міст і сіл України», підготовлене свого часу за загальною редакцією академіка П.Т.Тронька, стало поштовхом для залучення до краєзнавчого руху сотень тисяч небайдужих до історії рідного краю громадян України. Активно упродовж багатьох років продовжує писатися історія міст і сіл на Донеччині. Автор статті провів аналіз ряду видань із даної проблеми. На жаль, у невеликій статті усі історико-краєзнавчі видання, що вийшли у Донецькій області, неможливо перерахувати, не говорячи про їхній детальний аналіз. Це питання потребує подальшого дослідження.

Издание в 26-ти томах «История городов и сёл Украины», подготовленное в своё время под общей редакцией академика П.Т.Тронька, послужило толчком для привлечения к краеведческому движению сотен тысяч небезразличных к истории родного края граждан Украины. Активно в течение многих лет пишется история городов и сёл Донетчины. Автор статьи провёл анализ ряда изданий по данной проблеме. К сожалению, в небольшой статье все историко-краеведческие издания, которые вышли в Донецкой области, невозможно перечислить, не говоря уже об их детальном анализе. Этот вопрос требует дальнейшего исследования.

The issue consists of 26 toms “The History of the Cities and Villages of Ukraine”, which was prepared in their time under the general edition by academic P.T. Tronko. It served as an impetus to